

Orta Asya Devletlerinin Radikalizm ve Terörizm Algısı

Emrah KAYA¹

Orta Asya Devletlerinin Radikalizm ve Terörizm Algısı

Öz

Dünyada artan ve küreselleşen terörizm, devletler ve bölgeler için önemli tehdit kaynakları arasındadır. Günümüzde terörizm, özellikle radikal dini argümanlar üzerinden yükseliştir. Radikal dini terörizm, farklı inanç grubundaki ülkeleri ve toplumları hedef alırken ayrıca dini bir yönetim inşa edilmesi için laik sistemi benimsemiş olan devletleri ve toplumları da hedef almaktadır. Bu noktada terör örgütlerinin hedeflerinden biri nüfusunun önemli bir kısmı Müslüman olsa da laik yönetim anlayışını benimseyen Orta Asya devletleridir. Buna karşılık Orta Asya devletleri, çeşitli terör örgütlerine karşı mücadele etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda bölge devletleri belirli dönemlerde çeşitli listeler yayınlamaya ülke topraklarında faaliyetleri yasak olan örgütleri dünyaya duyurmaktadır. Bu çalışmada devletlerin yayınladıkları listeler ve terörizm ile radikalizm algıları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Terörizm, Radikalizm, Gelenekselcilik, Güvenlik

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Perception of Radicalism and Terrorism of Central Asian States

Abstract

Increasing and globalizing terrorism in the world is among the important sources of threat for states and regions. Today, terrorism is on the rise, especially through radical religious arguments. While radical religious terrorism targets countries and societies of different faith groups, it also targets states and societies that have adopted the secular system to establish a religious government. At this point, one of the targets of terrorist organizations is the Central Asian states, a significant portion of whose population is Muslim and adopts a secular understanding of government. In contrast, Central Asian states are trying to counter against radicalism and terrorist organizations. In this context, regional states publish a list at different periods and announce to the world the organizations whose activities are prohibited in the country's territory. This study aims to examine the lists published by Central Asian states and analyze their perceptions of terrorism and radicalism.

Keywords: Central Asia, Terrorism, Radicalism, Traditionalism, Security

Paper Type: Research Article

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Uluslararası İlişkiler, dremrhkaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6873-8309>

1. Giriş

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türkistan olarak da bilinen Orta Asya devletleri için güvenlik çok boyutlu bir şekilde önem arz etmektedir. Bunlardan ilki bölgesel ve küresel aktörlerin etkisidir. İkincisi ise çeşitli radikal grupların ve terör örgütlerinin yarattığı tehdittir. Bölge yönetimlerinin tarihsel süreçte yaşadıkları tecrübeler, post-Sovyet devlet olmaları ve laik bir sistem benimsemeleri güvenlik algılarına etki eden unsurlar arasındadır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve 11 Eylül saldırıları itibarıyla dünyada artan en önemli tehdidin fundamentalist ya da dini radikalizmden beslenen terörizm olduğu bilinmektedir. Küreselleşmeyle birlikte El-Kaide gibi çeşitli terör örgütlerinin ve radikal grupların faaliyetleri ve saldırıları artmıştır. Bu aktörlerin hedeflerinden biri de Orta Asya'dır. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'dan çekilmesinden sonra söz konusu bölgenin bir terör üssüne dönüşme ihtimali tartışılmıştır. Diğer yandan çeşitli radikal grupların sosyal medya üzerinden gerçekleştirdikleri propagandalar, Türkistan coğrafyasında önemli bir rahatsızlık yaratmaktadır. Bölgesel ve küresel tehdit kaynakları, Orta Asya devletlerinin politikalarını ve karar alma süreçlerini doğrudan etkilemektedir.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ile Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) dahil olan Orta Asya devletleri, özellikle yargı kararları üzerinden çeşitli dönemlerde ülke içinde yasaklı olan grupların listesini yayınlamaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Orta Asya yönetimlerinin terörizm ve radikalizm algısının değerlendirilmesi önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Literatürde Orta Asya'nın güvenliği ve çeşitli tehdit kaynakları incelense de Orta Asya'nın terörizm ve radikalizm algıları ve yasaklı olan gruplar incelenmemektedir.

Çalışmada amaç, Orta Asya devletlerinin terörizm ve radikalleşme algısını incelemektir. Bu bağlamda çeşitli dönemlerde yayınladıkları yasaklı gruplar listeleri ele alınacaktır. Söz konusu çerçevede çizilecek genel perspektiften Orta Asya devletlerinin güvenlik algıları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Türkmenistan, düzenli olarak bir liste yayınlamasa da yapılan açıklamalar ve ikinci kaynaklar veri toplama konusunda imkân tanımaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde terörizm ve radikalizm kavramları incelenecektir. İkinci bölümde Orta Asya'da tarihsel süreçte yaşanan radikalizm ve terörizm hareketleri üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde devletlerinin 2022 yılında yayınladıkları listeler tablolaştırılacak ve analiz edilecektir. Son bölümde ise Orta Asya devletlerinin terörizm ve radikalizm algıları değerlendirilecektir. Ayrıca bu bölümde devletlerin güvenlik yaklaşımlarını ve politikalarını şekillendiren dış etkenler de ele alınacaktır.

2. Terörizm ve Radikalizm

Ruhsal bir korkuya neden olan terörizm (Wilkinson, 1974: 9), literatürde ortak bir tanımı olmayan kavramlardan biridir. Geçmiş dönemde terörizmin çerçevesinin belirlenmesine dair çeşitli girişimler olmuştur. Bunlar arasında 16 Kasım 1937 tarihli Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (League of Nations, 1973) ile 27 Ocak 1977 tarihli Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi (Council of Europe, 1977) sayılabilir. Korku yaratma amaçlı olarak sivilleri ve devlet görevlilerini hedef alması, siyasi amaçlarının olması, gayrimeşru şekilde şiddete başvurulması ve planlı bir şekilde saldırı gerçekleştirilmesi üzerinden şekillenen dört ana kriterden bahsetmek mümkündür (Wilkinson, 1974: 1; Stapley, 2009: 196-21; Caşın, 2008: 114-115; Hoffman, 2006: 1-3; Bellamy, 2008: 31-38; Kaya, 2022a: 34-35). Bu noktada terörizm, siyasi hedefleri olan bir grubun meşru olmayan bir şekilde şiddet kullanması, sivilleri ve devlet görevlilerini hedef alması ve saldırılarını planlı olarak gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Kaya ve Kodaman, 2021: 153).

Radikalizm, aşırılıkçılık ya da köktencilik sağ, sol, dini ve hatta liberal ideolojiler çerçevesinde şekillenmektedir. Radikalizme hangi açıdan bakıldığı önemlidir. Örneğin sol ideoloji, radikalizm olarak tanımlandığı vakit, radikalizm toplumsal eşitliğin ve sosyal adaletin sağlanmasının toplumun dönüştürülmesiyle ve sonunda kapitalizmin terk edilmesiyle mümkün olduğunu savunan bir kavrama dönüşmektedir (Bonnett, 1993: 4). Statükoyu destekleyen kısıtlamaları ortadan kaldırma amaçlayan ve yerleşik normların ve politikaların meşruiyetine meydan okuyan radikalizm, temelde şiddete başvurmamaktadır. Ancak 2004 yılındaki Madrid saldırısından sonra “şiddet içeren radikalizm” kavramı ortaya çıkmıştır. İki kavram arasındaki en büyük fark şiddet içermesidir. Radikaller içinde şiddete başvurmayan reformistler olmakla birlikte radikal grupların şiddete başvurma ihtimali vardır. Toplumsal dengenin, sosyal adaletin, demokrasinin ve eşitlik gibi değerlerin bozulması ve artan hoşnutsuzluk radikalizmin ana nedenleri arasında olmakla birlikte bireyler veya gruplar, demokrasiyi daha da zayıflatacak şekilde amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurabilmektedir. Böylelikle terör saldırısı yaşanmaktadır. Terör saldırılarının yanı sıra fiziksel şiddet içermeyen psikolojik, siyasi ve kültürel şiddet de kullanılabilir (Schmid, 2016: 27). Böylelikle ise terörizme neden olan radikalleşme yaşanabilmektedir (Reinares vd., 2008: 5). Ayrıca siyasi radikalizm demokratik bir eğilime sahip değildir (Hafez, 2010: 5).

Radikalizm, terörizmin önemli aşamalarından biridir. ABD'nin Afganistan ve Irak işgali sürecinde sivillere karşı gerçekleştirdiği insanlık dışı muamele, bireylerin ve toplumların radikalleşmesinde önemli araçlar olarak kullanılmıştır. Ebu Garip ve Guantanamo'da yaşananlar, terör örgütleri için toplumların etkilenmesinde ve destek kazanılmasında bir araç olmuştur. Hatta Batı ülkelerinde doğan ve büyüyen Müslüman göçmenlerdeki kimliksel farklılıklar ve öteki algısı güçlenerek vatandaşı oldukları ülkelere karşı nefret beslemeye başlamışlardır (Kurum ve Avcı, 2018: 39-40). Bu tipik bir radikalleşme ve bireyin şiddete eğiliminin artması sürecini özetlemektedir.

Terörizmin siyasi, sosyal, ekonomik, kimliksel ve yabancı aktörler gibi çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Radikalizmin nedenleri de terörizminkiyle paraleldir. Hatta daha da ötesi radikalizm, terörizmin verimli toprakları olarak görülebilir (Martin, 2017: 321). Çünkü sürekli olarak militan kazanmak, yeni destekler bulmak ve toplumlarda kaos oluşturma imkânı elde etmek isteyen terör örgütleri, radikal grup ya da bireylerden faydalanmaktadır. Bu noktada terörizm ve radikalizm arasındaki hedef benzerliği vardır. Terörizm, siyasal amaçlarına karşı olan toplumlara ve yönetimleri hedef alırken radikalizm ise karşıt çıkarılara ve farklı fikirlere karşı büyük bir hoşnutsuzluk ve nefret benimsemektedir. Bu noktada radikalizm, terörizmin öncüsüdür. Radikalleşen bir bireyin ve grubun, şiddete başvurması ve terör saldırısı gerçekleştirmesi ihtimali güçlenmektedir (Martin, 2017: 28-29). Terörizmin ana nedenlerinden biri siyasi amaçlardır. Siyasi konularda, ideolojilerde ya da dini inanışlarda yaşanan radikalleşme, diğer kesimlere yönelik bir nefreti ve şiddet uygulama isteğini getirmektedir. Kesin doğruları olan gruplar, sistem veya toplum onaylamasa da meşru olduklarını düşünerek şiddeti gerekli ve meşru görmektedirler.

Radikalizm; birey, grup ve kitlesel boyutta şekillenmektedir. Her seviyenin farklı argümanları ve çerçevesi olsa da bireysel mağduriyetler, grupsal rekabetler ve kitlesel nefret radikalleşmenin nedenleri arasındadır. Bireysel radikalleşmenin etkisi, görece daha az olsa da grup ve kitle boyutu, önemli sorunları ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Bu süreçte bir bireyin ya da grubun terörize olma süreci ideolojik bağlantı, radikalleşme, katalizör olayı ve şiddete başvurma şeklinde gelişmektedir. Bu sayede durağan bir birey önce aktiviste, ardından köktenciye ve en son teröriste dönüşmektedir (Yenal, 2020: 30-34).

Terörizmin tarihindeki dikkat çeken ana unsurlardan biri ilk dönemlerde sınırlı bir grubun dahil olduğu terör örgütleri, günümüzde daha geniş bir kesimden destek alabilmektedir. Özellikle dini ve etnik kimliksel faktörlerin etkisiyle toplumların daha geniş bir kısmı radikalleşebilmektedir. Örneğin dünyadaki anarşist grupların aldığı destek (Hubac-Occhipinti, 2016: 137-159) ile aşırı sağcı ve beyaz

üstünlükçü Ku Klux Klan'ın aldığı desteğin arasında büyük bir fark olduğu aşıkardır (Cohen, 2011: 17-24). Küreselleşmenin yaşandığı, internetin yaygınlaştığı ve sosyal medyanın kullanıldığı bir dönemde örgütlerinin propaganda imkanı da artmıştır. Bu devletlerin endişeye ve çeşitli mücadele araçları geliştirmeye itmektedir. Diğer yandan 11 Eylül saldırıları terör örgütlerini saldırı kapasitesinin arttırdığının net bir göstergesi olmakla birlikte Devletü'l Irak ve's Şam'ın (DEAŞ) devletleşme yolunda sağladığı ilerleme (Karakaya, 2019: 190) devletlerin tehdit algısının etkilenmesine neden olmuştur. Bu ortamda devletler için radikalizm ve terörizm daha büyük önem kazanmıştır.

Günümüzde en çok tartışılan kavramlardan biri kimliktir ve aşırı sağcı, dini ve etnik-ayrılıkçı terörizm revaçtadır. 11 Eylül saldırıları, DEAŞ'ın propaganda gücü ve dünyada yarattığı etki, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, Batı'daki aşırı sağcı grupların propagandası ve PKK/PYD gibi çeşitli etnik ayrılıkçı terör örgütlerine başta Batılı olmak üzere yabancı devletler tarafından verilen destek bu süreci temel nedenleri arasındadır. Bu durum Orta Asya'yı da endişelendirmektedir. Zira aşağıda inceleneceği üzere Orta Asya devletleri, bağımsızlıklarını kazandıkları günden itibaren çeşitli terör saldırılarına maruz kalmışlardır. Bu durum bölge devletlerinin bir algı geliştirmesine yol açmıştır.

3. Orta Asya'da Terörizm ve Radikalizm

Türk-İslam tarihinden önemli bir yeri olan Orta Asya, uzun süre boyunca birçok alime ve düşünürü ev sahipliği yapmıştır. Hanefi ekolün hâkim olduğu Orta Asya'da Rus işgali ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde çeşitli dönemlerde birbirinde farklı politikalar uygulanmıştır. Orta Asya'daki Türk ve Müslüman toplumların dini yapısını bozmak isteyen SSCB'nin stratejisi İslamiyet'i engellemek, Hristiyanlaştırmak veya dinsizleştirmek olmuştur (Biçer, 2014: 6). Ancak Muhammed Rüstemov Hindustani gibi isimler üzerinden, Rusların inşa ettiği kurumlar ve atadığı dini görevliler yerine gizli yapılar oluşmuştur (Türk, 2017: 186-187). Rusya'da bulunan Müslümanların etkisiyle Orta Asya'da modernist bir din anlayışı ve Ceditçiler de ortaya çıkmıştır. Bu grupların amacı, inancın uygulanabilirliğini genişletmek ve diğer gruplarla ilmi açıdan rekabet edebilmek için din eğitimi ve teokratik düşüncede yenilik yapılmasıydı. Lakin radikaller, Orta Asya'daki gelişmelere karşı cephe almıştır. Argümanları ise bölgedeki İslam'ın bozulduğu ve doğru yoldan sapıldığıydı (Olcott, 2007: 6-7).

Orta Asya'daki dini radikalleşme SSCB dönemine dayanmaktadır. Örneğin Hindustani, Hindistan'daki Deoband'da eğitim almıştır. Hareketin görüşlerini yayma noktasında önemli faaliyetleri olmuştur. Hindustani ve öğrencileri, başta Tacikistan ve Özbekistan olmak üzere Fergana Vadisi'nde varlık göstermiştir. Grup, Seyyid Kutup ve Müslüman Kardeşler'den de etkilenmişti. SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'a müdahalesi üzerine bu gruplar, Suudi Arabistan'ın da desteğiyle Güney Asya'da varlık göstermeye ve Orta Asya'da zemin kazanmaya çalışmıştır. Bağımsızlık sonrası süreçte Fergana, bölgedeki radikal grupların merkezine dönüşürken Suudilerin maddi destekleri, Deobendi gibi medreseler ile eğitim kurumları ve Tebliğ Cemaati gibi gruplardan gelen vaizler, Orta Asya'daki insanları dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte sadece siyasi yapı değil, içki, müzik, Sufilik, geleneksel ibadetler gibi kültürel öğeler de eleştirilmiştir. Bu nedenle Orta Asya'da Hanefi Sünniliği yerine Vahhabilik yerleşmeye başlamıştır (Roy, 2000: 210-214). Buna rağmen Orta Asya'da laik ya da seküler yönetim anlayışı zemin kazanmıştır. Orta Asya yönetimleri, bu noktada var olan sistemi tartışmaya açan ve dini söylemler üzerinden eleştiren kişi veya grupları tehdit olarak kabul etmiştir.

1991 sonrası süreçte Orta Asya, Tacik İç Savaşı'na sahne olmuştur. Tacik İç Savaşı, temel de dini argümanların da kullanıldığı bir klan savaşı olarak görülebilir. Hucent, Garm, Kulyab ve Badahşanlılar arasında bulunan rekabet bağımsızlığın ilk döneminde itibaren kendisini göstermiştir. 1989 yılında "Yeniden Doğuş" partisini kuran Garmlılar, yönetimi elinde bulunduran "kuzeyli komünist" yönetime karşı İslam'ı bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu süreçte Tacikistan İslami Rönesans Partisi (TİRP), 1992'de silahlı bir yapılanma kurmuş ve silahlı çatışmalar tetiklenmiştir. Ayrıca 1992-1993 yılları arasında Karatekin'de "Garm Otonom İslam Cumhuriyeti"ni kurmuşlardır. Haziran 1993'te TİRP

yasaklanırken, 1992-1997 yılları arasında yaşanan Tacik İç Savaşı, Rusların Duşanbe'ye sağladığı destekle bitmiş ve TİRP'nin lideri Afganistan'a kaçmıştır. Tacikistan'daki çatışmaların iki nedeni daha vardı. İlk olarak ülkedeki ekonomik sıkıntılar, çeşitli kimlik sorunlarıyla bileşmekteydi. İkinci olarak ise İran ve Afganistan, ülkedeki dini grupları desteklemekteydi (Türk, 2017: 66-67; Memmedli, 2018: 674-675). Bu durumun bölge devletlerinde bölge dışı aktörlerin olası müdahalesine dair hassasiyeti arttırmıştır.

Soğuk Savaş sonrası süreçte Orta Asya'daki yeni devletler, dini ibadatlara özgürlük tanımış ve ibadethanelerin inşası başlamıştı. Ayrıca SSCB'nin baskısı yüzünden oluşturulan paralel dini yapılar, resmi İslam içine dahil edilerek bir tehdit olması engellenmeye çalışılmıştır. Ancak laik bir yönetimin kontrolü altında olan yapı, radikal gruplarca kabul edilmemiş ve radikal düşünceler, özellikle Özbekistan gibi devletlerin ana sorunlarından birine dönüşmüştür. 1991 yılında Fergana'da çeşitli radikal gruplar ortaya çıkmış ve dini kurallarla yönetilen bir devletin inşa edilmesini istemiştir. Tahir Yoldaşev'in ana rolü oynadığı bu süreçten sonra gruplar baskı altına alınmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Yoldaşev ve arkadaşları Tacikistan ile Afganistan'a kaçmıştır. Buralarda çatışma tecrübesi kazanan isimler 1998'de Özbekistan İslami Hareketi'ni (ÖİH) kurmuştur. Terör örgütü, kısa bir süre sonra Özbekistan'da bir bombalı saldırı düzenlemiş ve bölgedeki saldırılarını sürdürmüştür (Dilmaç, 2019: 123-128).

Orta Asya'nın dini radikalizmle olan en önemli sınavlarından biri yine Özbekistan'da gerçekleşmiştir. Zira Özbekistan'da yaşanan bombalı saldırılar sonrasında yürütülen soruşturmalar sürecinde dini argümanları kullanan kült bir yapılanma olan Fethullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) bağlı okullar da kapatılmıştır. Hatta bu süreçte FETÖ'yle iltisaklı isimler tutuklanmış ve 2000 yılında hapse atılmıştır. Bu sayede FETÖ, ilk defa yargılanmış ve cezalandırılmıştır (Dilmaç, 2019: 134). Bunun üzerine FETÖ, ekonomik imkânı daha zayıf olan ve demokrasi adası olarak anılan Kırgızistan'a yönelmiştir.

Afganistan'da Taliban'ın yükselişi, ABD'nin bölgeden kontrolsüz bir şekilde ve arkasında çeşitli silahlar bırakarak çekilmesi, ÖİH'nin varlığı ve bölgede DEAŞ'ın sözde Horasan Emirliği (ISKP) ile Pakistan Emirliği'nin (ISPP) artan faaliyetleri, Orta Asya devletlerinde büyük bir rahatsızlık yaratmaktadır (Kaya, 2022b). Son dönemde Orta Asya'da artan çeşitli grupların örgütlenmesi ve faaliyetleri önemli bir tehdit kaynağı teşkil etmektedir. Bununla birlikte Orta Asya'daki terör tehdidi sadece bu coğrafya içinde yaşananlarla sınırlı değildir. Zira Orta Asya'da çeşitli insanların farklı terör örgütlerine katılmak için Güney Asya'ya ve Orta Doğu'ya geçtiği bilinmektedir. İlk olarak DEAŞ'ın ortaya çıktığı süreçte 150'ye yakın Kazak, Suriye'ye "cihat" amacıyla gitmiştir. Bu dönem gidenlerden biri de Daniyar ismini kullanan bir Kazak'tır. Daniyar, İslamiyet'e merak sarmış, Arapça öğrenmiş ve arkadaşları internette cihat videoları izlemeye başlamıştır. Videoda Suriye'deki insanların sırf Müslüman oldukları için öldürüldüğü propagandası yapılmaktaydı. Bu durum dini kimliğin suistimal edildiğini göstermektedir. Daha sonra örgütten kaçan Daniyar, Suriye'den gönderilen 700 civarındaki Kazakla birlikte ülkesine dönmüş ve 2019'da hapse atılmıştır (Veber ve Najibullah, 2022).

Birleşmiş Milletler'in (BM) sitesinde yayınlanan bir yazıya göre, Kazakistan'dan DEAŞ'e katılmanın temel olarak üç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki radikal dini propaganda karşısında insanların yeterli bilgiye sahip olmamasıdır. İkincisi Kazakistan'da insanlara tanınan dini özgürlüğün suistimal edilmesidir. Zira ülke, bağımsızlığını ilan ettiği ilk yıllarda insanlara tanıdığı özgürlük neticesinde özellikle yurtdışına giden insanlar sahte/radikal grupların eline düşerek radikalleşmiştir. Son olarak ise sosyal medya ve internet, insanların radikalleşmesindeki ana faktörlerden biri olmuştur (UN News, 2022). Bu tespitlerin Orta Asya'nın geneli için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Kırgızistan, kendisine karşı en önemli tehditlerin Taliban ve DEAŞ kaynaklı olduğunu düşünmektedir. İçişleri Bakanlığı Aşırıçılık ve Yasadışı Göçle Mücadele Departmanı Temsilcisi Manas Amanbaev, 2022 yılının Temmuz ayında bunu resmi olarak dile getirmiştir. Bişkek'ten yapılan açıklamanın temel nedeni ise bölgede yaşanan çatışmalar ve gerçekleşen terör saldırıdır. Bişkek,

Taliban'la temas kursa da bu hareketin radikalizmi yaydığı ve gizli hücreleri etkilediğini düşünmektedir (Taraev, 2022).

Son dönemlerde Kırgızistan'daki terör gruplarının faaliyetlerinin arttığına dair veriler bulunmaktadır. Örneğin 23 Ağustos 2022 tarihinde Jamaat at-Tawhid wal-Jihad/Cemaat at-Tevhid vel-Cihad üyesi olduğu suçlamasıyla iki kişi Oş bölgesinin Uzgen ilçesinde gözaltına alınmıştır. Söz konusu kişiler Suriye'yle bağlantılı olduğu ve Kırgızistan'da terör saldırısı yapmayı planladıkları iddia edilmektedir. 25 Ağustos 2022 tarihinde ise Batken bölgesi Kızıl-Kiya şehrinde üç kişi tutuklanmıştır. Radikal dini örgüt üyesi olduğu düşünülen kişiler, daha önceden benzer suçtan hüküm giymiş (Айбашов, 2022). 13 Ocak 2023'te ise Jamaat at-Tawhid wal-Jihad/Cemaat at-Tevhid vel-Cihad ve ÖİH'ye ait videoları sosyal medya hesabından paylaşan bir kişi de tutuklanmıştır (Kopytin, 2023).

Kırgızistan'ın operasyon gerçekleştirdiği gruplardan biri Hizb ut-Tahrir'dir. 25 Temmuz 2022'deki bir operasyonda söz konusu gruba ait bir hücrenin ele geçirildiği iddia edilmiştir. Hücre kapsamında yeni üyeler kazanılmaya çalışıldığı ve propaganda yapıldığı açıklanmıştır. Operasyonda üç kişi tutuklanırken, çok sayıda basılı yayın ve aşırılık yanlısı faaliyete dair diğer maddi kanıtlar bulunduğu duyurulmuştur (Kopytin, 2022). Ekim ayında gerçekleştirilen bir operasyonda Suzak ilçesine bağlı Kurgak-Kol köyünde Hizb ut-Tahrir üyesi olduğu iddia edilen 11 kişi gözaltına alınmıştır (Dzhumashova, 2022a).

Kırgızistan, ayrıca terör örgütlerinin üssüne dönüşme ihtimaline sahiptir. Zira 2022 yılının Mart ayında yapılan bir operasyonda yabancı uyruklu olan iki kişi tutuklanmıştır. Bu kişilerin amacı Kırgızistan'da radikalleşmeyi sağlamak, yeni militanlar toplamak ve Suriye'ye geçiş sürecinde Kırgız topraklarını bir transit üs olarak kullanmaktır (Osmonalieva, 2022a).

Kırgızistan, üzerinden ele alınması gereken terör örgütlerinden biri de FETÖ'dür. FETÖ, Orta Asya'da açtığı çeşitli okullarla ve kurumlarla bölgedeki en güçlü örgütlerden birine dönüşmüştür. İslam'ı bir maske olarak kullanan kült terör örgütü, ülkelerin yönetimlerine sızabilmektedir. Hatta FETÖ'yle bağlantılı olan Almazbek Beisenaliev, Şubat 2022'de Eğitim ve Bilim Bakanı olmuştur (Osmonalieva, 2022b). FETÖ okulundan mezun olan Beisenaliev, ülkedeki FETÖ'ye bağlı Sebat okullarının kapatılmayacağını açıklamıştı (AKI Press, 2021). Ekim 2022'de rüşvet aldığı için görevden alınan Beisenaliev (TRT Haber, 2022; Dzhumashova, 2022b), FETÖ tehdidinin en kritik örnekleri arasındadır.

Özbekistan, Orta Asya'daki Türk-İslam medeniyetinin merkezlerinden biri olmakla birlikte radikal unsurlardan rahatsızdır. Bu kapsamda Hizb ut-Tahrir gibi çeşitli örgütlere karşı takip ve tutuklamalar artmaktadır. Hizb ut-Tahrir'le ilişkili olan Yoksulluktan Onura/Gariblikdan Azizlik Sarı isimli bir internet grubuna operasyon düzenlenmiştir. Grubun ideolojik lideri Mahmud Abdulmumin olarak da bilinen Mahmudjon Kholdarov'dur. Temmuz 2022'de Özbekistan İçişleri Bakanlığı gerçekleştirdiği bir operasyonla beş Özbek vilayetinde faaliyet gösteren bir ağını dağıttığı ve sekiz kişi gözaltına alındığını açıklamıştır. Grup, 2019'dan bu yana sosyal medyada aktiftir. Özbek güvenlik güçlerine göre, halka açık sayfalarında vaazlarda bulunan ve Özbek Hükümeti'nin dini politikalarını eleştiren Kholdarov, "Özbekistan'da siyasi devrimler ve kitlesel protestolar düzenleme" emri vermiştir. Kholdarov'un Polonya'da saklandığı ve Hizb ut-Tahrir'in Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'daki ağına liderlik yaptığı iddia edilmektedir. Ayrıca DEAŞ'la bağlantılı ve Kırgızistan'dan bir etnik Özbek olan Abu Saloh isimli bir teröristle irtibatı olduğu savunulmaktadır (Temirov, 2022a).

Özbek tarihi üzerine araştırmalar yapan Ravşan Nazarov, Hizb ut-Tahrir'in 187 maddelik bir "Halifelik Anayasası" hazırladığını iddia etmiştir. Bununla birlikte İslami değerlerin ülkede daha da önem kazandığı dile getirmektedir. Zira laik değerleri savunan Taşkent, vaizlere ve dini gruplara karşı kaybetmektedir. Radikal dini gruplar bu süreçte oldukça etkilidir. Ülkede laiklik zayıflarken; ülke yönetimi radikalleşmeyi tehdit olarak görmektedir (Temirov, 2022a).

Ülkede DEAŞ'ın faaliyetleri de önemli bir tehdit kaynağıdır. Zira terör örgütü, özellikle Özbek izleyiciler için, Telegram ve diğer platformlarda aşırılık yanlısı içerik yayan bir "Horasan'ın Sesi" platformunu oluşturmuştur. 19 Mayıs 2022'de Namangan'daki bir kişi sosyal medya üzerinden aşırılık yanlısı materyallerin tanıtımını yapmakla suçlanmıştır. Platformun Afganistan'da DEAŞ'a katılmaya çağıran yasaklanmış konuşmalar ve Özbekçe vaazlar içerdiği savunulmaktadır. Vaazları yer alan aşırılık yanlısı isimler Abu Saloh, Abdulloh Zufar ve Sodik Samarkandii'dir. Taşkent merkezli Bölgesel Tehditleri Araştırma Merkezi Direktörü Viktor Mihaylov'a göre, radikal "imamlar" Özbeklerin Suriye ve Afganistan'da terör örgütlerine katılmasını teşvik etmektedir (Temirov, 2022b).

Tacikistan, Orta Asya'daki terör ve radikalizm konusunda en riskli devletlerden biridir. Zira hem Afganistan'a komşudur hem sınır dağlık bir yapıya sahiptir hem de Orta Asya devletleri arasında bağımsızlığı kazandıktan sonra en uzun süreli ve en geniş kapsamlı çatışmalara şahit olmuştur. Bu nedenle ülkede yönetimle halk arasında önemli bir ayrışma bulunmaktadır. Tacikistan, otoriter bir yönetime sahip olduğu için çoğu olayın medyaya yansıma ihtimali zayıftır ve bazı gelişmeler manipüle edilebilmektedir. Buna rağmen ülkede yaşanan olaylara bakıldığında 19 Mayıs 2019'da Vahdat kentinde 29 mahkûm ve üç gardiyanın hayatını kaybettiği bir hapisane isyanı çıkmıştır. Olaylar DEAŞ ile TİRP militanları arasındaki anlaşmazlık nedeniyle yaşanmıştır (Aljazeera, 2019). İddialara göre, olayları kışkırtanlardan biri 2015 yılında DEAŞ'e katılan ve Suriye'de öldürülen Tacik Özel Kuvvetleri'nde Albaylık yapmış olan Gulmurod Khalimov'un oğlu Bekhruz Gulmurod'dır. Bekhruz Gulmurod'ın 2017 yılında Suriye'ye gitmek istediği, ancak yakalanarak hapse atıldığı iddia edilmektedir (Reuters, 2019). Gulmurod Khalimov ise bir dönem ABD'den eğitim almıştır. DEAŞ'a katıldıktan sonra ABD tarafından "Özel Eğitimli Küresel Terörist" olarak tanımlanmıştır (Sputnik, 2016). Daha sonra ise DEAŞ'ın sözde Savaş Bakanı olarak atanmıştır (Counter Extremism Project, t.y.a).

Tacikistan'ın en önemli sorunlarından biri Afganistan'da bulunan Cemaat Ansarullah'tır. Örgüt bir süre sonra adını değiştirerek Tehrik-i Taliban Tacikistan (TTT) yapmıştır. Örgütün lideri, Mehdi Arslan ya da Mohammad Sharipov'dur. Tacikistan ile Taliban arasındaki ilişkiler gerildikçe Taliban, Tacikistan sınırında bulunan Kuf-Ab, Khwakhan, Maimai, Nusay ve Shikai'nın kontrolünü TTT'ye vermiştir. Ayrıca Gorno-Badakhshan Özerk Bölgesi'nde (GBO) yaşanan olaylar, bölgedeki DEAŞ ve uzantılarının etkisi, Tacikistan'ı terörizm ve radikalleşme konusunda en hassas devletlerden biri haline getirmektedir (Bifolchi, 2022). Taliban'la bağlantılı olduğu düşünülen çeşitli terör örgütleri Duşanbe'yi endişelendirmektedir. TTT lideri Arslan'ın Tacikistan'a sızma girişimlerinin olduğu iddiası, önemli bir rahatsızlık kaynağıdır (Roggio ve Tobin, 2022).

Yukarıda ele alındığı üzere çeşitli radikal gruplar ve terör örgütleri, Orta Asya'da faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte Orta Asya devletlerinin vatandaşlarının çeşitli bölgelerde söz konusu örgütlere katıldığı bilinmektedir. 2015 yılında DEAŞ, yayınladığı bir videoda 10 yaşındaki bir Kazak çocuğu, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nde (FSB) görevli olan iki ajanının boğazını kesmekteydi. Aynı yıl iddia edildiğine göre, DEAŞ'ta 500-600 Özbek bulunmaktaydı. 190 Türkmen vatandaşı ise çeşitli terör örgütlerine mensuptur. 2014 yılında Tacikistan'dan ayrılarak radikal örgütlere katılan Tacik sayısı 200'ken, 2015 yılında bu sayı 1000'e yükselmiştir. Kırgızistan'da ise Suriye'ye 571 kişi gitmiştir. Bunlar 63 aile ve 100 çocuktan oluşmakta ve %80 Özbek kökenlidir (Karin, 2017: 15-19).

2014 yılının Aralık ayındaki iddialara göre, Kazakistan'dan 250, Tacikistan'dan 190 ve Türkmenistan'dan 360 militan Suriye'dedir (Amnesty International, 2014). 2015 yılında ise 400'den fazla Türkmen vatandaşın DEAŞ'e ve Suriye'deki diğer radikal dini gruplara katıldığı iddia edilmiştir. Kazakistan ve Kırgızistan için bu sayı 500'erdir (Umarov, 2019). 2018 yılındaki verilere göre, Suriye ve Irak'a DEAŞ'e katılmak için giden Tacik sayısı yaklaşık olarak 1.000'dir (RFE/RL, 2018).

4. Orta Asya'da Yasaklı Gruplar

4.1. Kazakistan

Kazakistan'da çeşitli örgütler ve radikal unsurlar bulunmaktadır. Bu nedenle Astana yönetim, yargı yoluyla çeşitli yabancı grupları yasaklı hale getirmekte ve terör örgütü olarak kabul etmektedir. 2004 yılından itibaren farklı tarihlerde alınan yargı kararlarıyla yasadışı ilan edilen örgütler Tablo 1'de görülmektedir (E.gov, 2022).

Tablo 1. Kazakistan'da faaliyetleri yasak olan örgütler

1. El-Kaide	12. Hizb-ut Tahrir-el-İslami
2. Doğu Türkistan İslami Hareketi	13. Aum Şinrikyo ²
3. Özbekistan İslami Hareketi	14. Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü
4. Kürdistan Halk Kongresi/Kongra-Gel	15. Türkistan İslam Partisi
5. Asbet al-Ensar ³	16. Cund al-Hilafet ⁴
6. Müslüman Kardeşler	17. Cumhuriyetçi Kamu Derneği (POO) "Güven. Eğitim. Hayat" ⁵
7. Taliban Hareketi ⁶	18. Tebliğ Cemaati
8. Boz Gourde/Bozkurtlar	19. At-Takfir Wal-Hijra ⁷
9. Orta Asya Cemaati Mücahitleri ⁸	20. DEAŞ
10. Lashkar-e-Toiba ⁹	21. El Nusra Cephesi
11. Sosyal Reform Derneği ¹⁰	22. Aikyn İncar/Yakin İncar ¹¹

4.2. Kırgızistan

Kırgızistan, çeşitli terör örgütlerinin varlık gösterdiği bir ülkedir. Özellikle sosyoekonomik sorunlarının bulunması ve dini değerlerin kolay bir şekilde suistimal edilmesi, örgütlere önemli bir imkân tanımaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin mahkemelerinin 2003 yılından itibaren cumhuriyet topraklarında yıkıcı, aşırılık yanlısı ve terör örgütlerinin faaliyetlerinde bulunduğu gerekçesiyle yasakladığı terör örgütleri Tablo 2'de görülmektedir (Государственная комиссия по делам религии Кыргызской Республики, t.y.).

² Japonya'da bulunan dini bir terör örgütüdür (Ministry of Justice, t.y.).

³ Lübnan merkezli bir örgüttür ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) göre El-Kaide ile bağlantılıdır (United Nations Security Council, 2014).

⁴ DEAŞ ve El-Kaide bağlantılıdır (United Nations Security Council, 2021).

⁵ Kazakistan'ın doğu bölgesinde faaliyet gösteren dini nefret ve ihtilafın kışkırtılması, vatandaşların kaçırılması ve özgürlüklerinden hukuka aykırı olarak yoksun bırakılması gibi suçlamalarla yasaklanan aşırılıkçı bir örgüttür (KazTAG, 2012).

⁶ Çalışma hazırlandıktan sonra Kazakistan, BM'nin de Taliban'ı terör örgütü olarak görmediğini dile getirerek bu grubu yasaklılar listesinden kaldırmıştır (Abbasova, 2023). Ayrıca Kazakistan, bir süredir Taliban'ı tanımadan bu grupla çeşitli temaslar gerçekleştirmektedir. Ancak Kazakistan için Taliban'ın tam olarak bir tehdit olmadığı ve böyle algılanmadığını söylemek mümkündür.

⁷ Diğer adı Jama'at al-Muslimin'dir. Mısır'ın Sina bölgesinde üstlenmişlerdir. Seyyid Kutub'un radikal yorumunu benimsemekte ve kendilerinden olmayan herkesi tekfir ilan etmektedir (The Tahrir Institute for Middle East Policy, 2014).

⁸ El-Kaide ile bağlantılıdır (Azizian, 2006: 99).

⁹ Lashkar-e-Taiba veya Lashkar-e-Tayyiba olarak da bilinmektedir ve Vahhabi/Selefi'dir (Parliament of Australia, t.y.).

¹⁰ Kuveyt merkezli Müslüman Kardeşlerle bağlantılıdır (Counter Extremism Project, t.y.b)

¹¹ Tebliğ Cemaati'nin bir kanadı olan örgüt, tek bir halife devleti kurulmasını savunmaktadır. İsminin anlamı "Tanrı dışında her şeyin inkarı"dır. Örgüt üyeleri, uzun saçlıdır ve geleneksel Arap kıyafetleri giymektedir. Ayrıca tüm modern teknolojik gelişmeleri ve devlet kurumlarını reddetmektedir. 2010'lu yılların başında da Kırgızistan'da ortaya çıkmıştır (Inbusiness.kz, 2022).

Tablo 2. Kırgızistan’da faaliyetleri yasak olan örgütler

1. El-Kaide	12. Ansarulloh/Ensarul Allah
2. Taliban Hareketi	13. At-Takfir Wal-Hijra
3. Doğu Türkistan İslami Hareketi	14. Akromiya ¹²
4. Kürdistan Halk Kongresi/Kongra-Gel	15. Alexander Alexandrovitch Tikhomirov-Said Buryatsky ¹³
5. Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü	16. DEAŞ
6. Hizb-ut Tahrir-el-İslami	17. El Nusra Cephesi
7. İslami Cihat Birliği ¹⁴	18. Katibat al-İmam al-Bukhari/İmam Buhari Taburu ¹⁵
8. Türkistan İslam Partisi/Özbekistan İslami Hareketi	19. Jannat Oshiklari/Cennet Aşıkları ¹⁶
9. Birleşme (Moon) Kilisesi ¹⁷	20. Jamaat at-Tawhid wal-Jihad/Cemaat at-Tevhid vel-Cihad ¹⁸
10. Zhaishul Mahdi/Ceyşül Mehdi ¹⁹	21. Yakyn-Inkar
11. Cund al-Hilafet	

4.3. Özbekistan

Özbekistan, Türk-İslam Dünyası’nın en önemli merkezlerinden biridir. Birçok noktada dini yapı ve eser görmek mümkündür. Ayrıca İmam Maturidi, Tirmizi ve Buhari gibi dünyaca ünlü isimlerin doğduğu medeniyetin mirasçısı olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle dini hassasiyetler daha üst seviyededir. Diğer yandan Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi’nin 26 Eylül 2016 tarihli kararına göre terör örgütü olarak belirlenen örgütler Tablo 3’te görülmektedir (Ўзбекистон Республикаси Олий суди, t.y.).

¹² 2005 yılında Özbekistan’da yaşanan olaylar sırasında ortaya çıkan ve olayların sorumlusu olduğu iddia edilen radikal dini bir örgüttür. Örgüt ismini kurucusu Akram Yuldashev’den almaktadır. Ancak örgütün İslam Kerimov yönetimindeki Taşkent’in çıkardığı ve kullandığı da iddia edilmektedir (Kendzior, 2006).

¹³ Said Buryatsky, Müslüman olmadan önce Alexander Alexandrovitch Tikhomirov ismini kullanmaktaydı. Rusya’nın Moğolistan’a yakın bölgesinde dünyaya gelmiştir. Müslüman olduktan sonra Arap ülkelerine gitmiş ve Ezher Üniversitesi’nde eğitim almıştır. Ardından Rusya’ya geri dönmüştür. Daha sonra Kazakistan’ı ziyaret etmiş ve çeşitli dini gruplarla görüşmüştür. Rus istihbaratının dikkatini çeken Buryatsky, Çeçenlere katılmıştır. Rus medyasınca “Rusya’nın Usame bin Ladin’i” olarak görülmekteydi. 2010 yılında bir çatışmada ölmüştür. Kırgızistan’da Buryatsky’nin aşırılık yanlısı, propaganda malzemeleri ve propaganda faaliyetlerini yasaklamıştır (Mepa News, 2022).

¹⁴ Örgüt, ÖİH’den ayrılarak kurulmuştur. El-Kaide, DEAŞ ve Taliban’la bağlantılı olduğuna dair kanıtlar vardır (United Nations Security Council, 2022a).

¹⁵ 2011 yılında Afganistan ve Pakistan sınır bölgesinde ÖİH’den ayrılan militanlar tarafından kurulmuştur. El Nusra Cephesi, DEAŞ ve El-Kaide ile bağlantılıdır (United Nations Security Council, 2018).

¹⁶ Yeni adı, Khatiba al-Tawhid wal-Jihad’dır. El-Kaide’yle bağlantılıdır (United Nations Security Council, 2022b).

¹⁷ Örgüt Güney Kore merkezlidir. Örgüt lideri, Hz. İsa’nın kendisine verdiği misyonu tamamlamak için gönderildiğini iddia etmektedir ve örgüt anti-komünist ideolojiye sahiptir (Snodgrass, 2022).

¹⁸ El-Kaide ile birleşmiştir (Combating Terrorism Center, t.y.).

¹⁹ İsmi “Mehdi’nin Ordusu” anlamındadır ve tekfirci Selefi bir terör örgütüdür. 2008 yılında kurulmuş ve 2010 senesinde Kırgızistan’da ilk saldırılarını düzenlemiştir (Sputnik, 2015).

Tablo 3. Özbekistan’da faaliyetleri yasak olan örgütler

1. Akromiya	12. Doğu Türkistan İslami Hareketi
2. Türkistan İslam Partisi	13. Boz Qurd/Bozkurtlar
3. Islamic Jihad Group/İslami Cihat Grubu	14. Abu Sayyaf Group/Ebu Seyyaf Grubu
4. Hizb-ut Tahrir-el-İslami	15. Jamiat-e Ulema-i-Islam
5. El-Cihad ²⁰	16. DEAŞ
6. El-Kaide	17. Tawhid wal-Jihad
7. World Foundation of Jihad	18. İmam Buhari Taburu
8. Müslüman Kardeşler	19. Cemaat Ansarullah/Tacikistan Talibani
9. Tebliğ Cemaati	20. El Nusra Cephesi
10. Jamaat-e-Islami Pakistan/Cemaat-i İslami	21. Cihatçılar
11. Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü	22. Nurchilar/Nurdzhular ²¹

4.4. Tacikistan

Tacikistan, Orta Asya’nın güvenlik noktasında en önemli devletlerinden biridir. Zira hem Afganistan’a komşudur hem İran’la güçlü ilişkileri vardır hem de bir dönem iç savaş yaşamıştır. Ayrıca bulunduğu coğrafya zorlu yapısından dolayı güvenliğin sağlanması oldukça zordur. Diğer yandan ülkenin askeri ve ekonomik kapasitesi oldukça zayıftır. Bu durum çeşitli riskleri, Orta Asya boyutuyla da beraberinde getirmektedir. 2006 yılından itibaren mahkemeler tarafından belirlenen terörist veya aşırılık yanlısı olarak tanımlanan örgütler Tablo 4’te görülmektedir (Антитеррористический центр СНГ, t.y.).

Tablo 4. Tacikistan’da Faaliyetleri Yasak Olan Örgütler

1. El -Kaide	10. Özgür Tacikistan/Tochikistoni Ozod ²²
2. Doğu Türkistan İslami Hareketi	11. Hizb ut-Tahrir
3. Türkistan İslam Partisi/Eski Özbekistan İslami Hareketi	12. Cemaat/Ansorullokh
4. Taliban Hareketi	13. Selefiyah (Dini bir okuldur.)
5. Müslüman Kardeşler	14. Grup 24 (Halk hareketidir.)
6. Leşkar-e-Tayyaba/Lashkar-e-Taiba	15. DEAŞ
7. Jamaat-e-Islami Pakistan/Cemaat-i İslami	16. El Nusra Cephesi
8. Tebliğ Cemaati	17. Tacikistan İslami Rönesans Partisi
9. Sozmoni Tabligot/İslam’a Çağrı	18. Tacikistan Ulusal İttifakı

²⁰ Mısır İslam Cihadı adıyla bilinmektedir. 1970’lerde kurulmuş ve örgüt lideri Eymen ez Zevahiri’nin attığı adıyla birlikte 2001 yılında El-Kaide ile birleşmiştir (US State Department Rewards for Justice Program, t.y.).

²¹ Nurcular kastedilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün laik sistemine karşı oldukları belirtilmektedir. Said’i Nursi ve Risaleleri’nin şeriatı savunduğunu ve Türkçe konuşan devletlerle İslam Devleti’nin kurulmasını amaçlandığı vurgulanmaktadır. Ayrıca terör örgütü FETÖ lideri Fetullah Gülen’e de dikkat çekilmektedir (Eshonqulov, 2019).

²² Tacik Ordusu’nda eskiden albay rütbesinde görev yapan, etnik açıdan Özbek ve bir dönem Cumhurbaşkanı İmamali Rahman yönetiminin eski müttefiki olan Mahmud Khudoiberdiev tarafından yönetildiği iddia edilmektedir. Örgüt, 1998 yılında başarısız bir saldırı düzenlemiştir. 1998 yılında saldırısı ya da isyanı da oldukça önemlidir. Bu nedenle efsane olarak anılmaktadır. Zira olaylar sırasında Özbekistan ile Kırgızistan arasında bulunan Leninabad Oblastı’nın büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Saldırı bastırılırken olaylarda 2000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bir dönem Khudoiberdiev’in Tacikistan-Afganistan-Özbekistan sınırına yakın bir yerde olduğu ve 2008 yılında El-Kaide’ye katıldığı iddia edilmiştir. Diğer yandan Khudoiberdiev, özellikle Özbeklerin yaşadığı yerlerde isyan çıkarırken; 1992 yılında ise 201’inci Rus zırhlı tümeninin karargahından dört tank kaldığı ve Duşanbe’yle çatıştığı iddia edilmektedir (Rotar, 1998).

4.5. Türkmenistan

Türkmenistan, dışarıya önemli ölçüde kapalı bir ülkedir. Bu nedenle Türkmenistan'ın terör ve radikal örgüt olarak tanımladığı herhangi bir listeye ulaşılmamıştır. Ancak BM'nin yanı sıra çeşitli küresel ve bölgesel aktörlerin de etkisiyle El-Kaide ve Taliban terör örgütü olarak kabul edilmektedir (Financial Monitoring Service, t.y.). 2012 yılından bu yana Türkmenistan, Küresel Terörizm Endeksi'nde sıfır derecelendirmeyle terör tehdidi olmayan ülke olarak lanse edilmektedir. Ancak Afganistan'da ABD ile Taliban görüşmeleri sürecinde serbest bırakılan 5000 militandan en tehlikeli olarak kabul edilen 400 kişi arasında Türkmenistan vatandaşları olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca ele geçirilen DEAŞ belgelerinde en az 360 Türkmenistan vatandaşının bu terör örgütüne katıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte Türkmenistan'da çeşitli dönemlerde Hizb-ut Tahrir'in, Selefiye, DEAŞ ve FETÖ/Nurcular gibi aşırılıkçı ve terör örgütleri varlık göstermiştir (Esenbekova vd., 2022: 531).

Türkmenistan'da her ne kadar terör faaliyeti olmadığı iddia edilse de bir Türkmen olan Ravshan Gazakov, Suriye'de yakalanmıştır. Ebu Abdullah olarak da bilinen Gazakov'un El-Kaide ile bağlantılı militan bir grup olan El Nursa Cephesi tarafından yönetilen "mangalardan birinde yer alan intihar bombacılarının komutanı" olduğu söylenmektedir. Gazakov'un "Şeyh Murad'ın ekibinin bir parçası olarak Aşkabat yakınlarında bir başlangıç eğitimi aldım" dediği iddia edilmektedir. Daha sonra açıklamalarını şöyle sürdürmüştür (Kumkova, 2013):

"... grubumuzu El-Kaide'den biri karşıladı. Bizi Suriye sınırındaki bir kampa gönderdi. Orada bomba, fünyeler yapmayı, patlayıcılar yerleştirmeyi öğrettiler. Çoğu Sovyetler Birliği'nden, Avrupa'dan Araplar, Ürdün'den ve Katar'dan farklı eğitmenlerimiz vardı. Sonra sınırı geçtik ve Halep yakınlarında bombalar patlattık."

Gazakov'un beş yaşındaki oğlunu da Suriye'ye götürmüştür. Yayınlanan bir videoda çocuğa bomba eğitimi verdiği ve oğluna kendisinin ölümünden sonra da "cihada" devam etmesi gerektiğini söylemektedir (Vesti, 2013). Söz konusu video ve iddialar üzerinde Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 25 Haziran 2013 tarihinde açıklama yapmıştır (Turkmenistan.ru, 2013). Açıklamada iddialara karşı çıkılmış ve Rus medyası yalanlanmıştır (Центр Стратегических Оценок И Прогнозов, 2013). Ancak daha sonra ortaya atılan bir iddiada sadece Gazakov'un değil, dört Türkmen'in daha terör örgütünde olduğu dile getirilmiştir (Chronicles of Turkmenistan, 2013).

Bununla birlikte Türkmenistan, İran ve Afganistan'ın birleştiği Kahka bölgesinde Temmuz 2017'de dört Türkmen'in gözaltına alındığı iddia edilmiştir. Söz konusu dört kişi, Suriye ve Irak'ta DEAŞ adına çatışmıştır. İsmi açıklanmayan bir Türkmen subayın iddialarına göre, ülkeye 50'ye yakın sızma girişimi olmuş ve 30'u yakalanmıştır. Bununla birlikte ülkeye sızan kişilerin Mary bölgesine geçtiği düşünülmektedir. Zira Oğuzhan ilçesinin bu noktada bir merkez olabileceği ihtimali bulunmaktadır (Радио Азатлык, 2017).

Son olarak FETÖ'nün Türkmenistan'da örgütlenmeye çalıştığı bilinmektedir. 18 Haziran 2023 tarihinde terör örgütünün sözde Türkmenistan yöneticisi, İstanbul'da tutuklanmıştır (Daily Sabah, 2023). Bu durum Türkmen yönetimini ne kadar tam tersi iddialarda bulursa da ülkede bir terör faaliyetinin bulunduğunu ve Türkmenistan'ın terör gruplarının hedefinde olduğunu göstermektedir.

5. Orta Asya Devletlerinin Terörizm ve Radikalizm Algısı

Benard tarafından RAND Corporation bünyesinde hazırlanan bir çalışmada İslam dünyası radikaller, gelenekselciler, yenilikçiler ve laikler dört ana gruba ayrılmıştır. Radikaller, demokratik değerleri ve çağdaş Batı kültürünü reddetmektedir. İslam hukuku ve ahlakına dair sert ve aşırı görüşleri bulunmaktadır. Demokratik değerleri ve demokrasiyi yok etmeyi amaçlamaktadırlar. Gelenekselciler, muhafazakâr bir yönetim ve toplum istemektedir. Yeniliğe, modernliğe ve değişime şüpheyle yaklaşmaktadır. Radikallere göre daha ılımlıdır; ancak grup içinde çeşitli farklılıklar

bulunabilmektedir. Gelenekselcilerin bir kısmı radikallere yakındır ve bu da gruplar arası geçişi mümkün kılmaktadır. Ayrıca gelenekselciler, demokratik değerleri, demokrasiyi ve yenilikçiliği gönülden benimsememektedirler. Yenilikçiler, İslam Dünyası'nın modern dünyanın bir parçası olmasını istemektedirler. Modern yöntemler ve reformlarla İslamiyet'i çağa uygun hale getirmeyi savunmaktadır. Yenilikçiler, laiklerle birlikte Batı'ya en yakın olanlardır. Laikler ise dinin ve siyasetin ayrılmasını istemektedir. Müslümanlara hitap etme konusunda sorun yaşamaktadırlar (Benard, 2003: x-xii). Bu bağlamda Orta Asya devletlerinin yayınladıkları listeler incelendiğinde ön plana çıkan ayrıntı radikallerin yanı sıra şiddeti savunmasalar bile çeşitli geleneksel grupları da tehdit olarak algıladıklarıdır.

Orta Asya'da genel olarak bu dört çerçevesinde tanımlanabilecek laikler, yenilikçiler, şiddete başvurmeyen Sünni gelenekselci gruplar ve şiddeti araç olarak kullanan Selefilere/Vahhabiler görülmektedir. Devletler genel olarak laik bir yapıyı benimsemekle birlikte halk arasında Sünni, Hanefi ve Maturidi anlayış hakimdir. Bu nedenle dini açıdan vatandaşlarının büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu örneğin Arap ülkelerine oranla daha liberal ve akılcı bir tutum benimsenmektedir. Bu noktada yönetilen ile iktidar arasında bir çatışmadan ziyade genel olarak bir uyumdan bahsedilebilir. Ancak modern dönemin "hilafet" sistemini oluşturmak ve reddettikleri yapılara karşı "gerçek Müslümanlık" olarak gördükleri radikal sert dini kurallarını, İslam şeriatını ve halifelik sistemini hâkim kılmak isteyen çeşitli gelenekselci ve Selefi/Vahhabi örgütler, dezavantajlı durumlarına rağmen aktiftirler. Bu ortamda devletin dini kurumlarını ve dini faaliyetler için atadığı ismi reddeden kişi, yönetim tarafından radikal olarak kabul edilmekte ve otoriteyi ve meşruiyeti sorguladığı düşünülmektedir (Olcott, 2007: 3-4). Bu nedenle de şiddet kullanmasa da insanları din çatısı altında birleştirmek isteyen gruplar da tehdit olarak beyan edilmektedir. Diğer yandan Orta Asya devletleri, İran'a mesafeli yaklaşmaktadır. Zira bu devletin çeşitli dini gruplara nüfuzu altına almaya çalışması, radikalleştirmesi, silahlandırması ve rejim ihracı politikası, Soğuk Savaş sonrası süreçte İran'ın Orta Asya'yla olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Kaya, 2011: 631-632). İran'ın özellikle çeşitli bölgelerdeki Şii gruplar üzerinden izlediği politika önemli bir rahatsızlık kaynağıdır.

Tablo 1, 2, 3 ve 4 incelendiğinde temel ayrıntılar ön plana çıkmaktadır. Öncelikle tablolarda görülen grupların büyük çoğunluğu ya radikal ya da gelenekselcilerdir. Radikal terör örgütleri arasında El-Kaide, DEAŞ ve El Nusra Cephesi sayılabilir. Gelenekselci gruplar arasında ise Tebliğ Cemaati ve Müslüman Kardeşler gösterilebilir. Bununla birlikte El-Kaide ile Tebliğ Cemaati küresel gruplarken, Taliban, Özgür Tacikistan, Cemaat Ansarullah ve Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü gibi gruplar daha bölgesel niteliktedir. Bununla birlikte devletlerin yasaklı grupları belirlerken dış ilişkilerini de dikkate aldığı söylenebilir. Yasaklanan Kürdistan Halk Kongresi/Kongra-Gel'de Türkiye'yle, El-Kaide'de ABD'yle ve Doğu Türkistan İslami Hareketi'nde Çin'le olan ilişkilerin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bölgesel tehdit kaynakları yine bölgesel ilişkilerle alakalıdır. Kazakistan'ın ÖİH'yü, Kırgızistan'ın Akromiya'yı ve Özbekistan'ın Cemaat Ansarullah'ı yasaklamasının nedeni bölgesel dinamiklerle ilgilidir. Bununla birlikte Orta Asya devletlerinin Boz Gourde/Bozkurtlar üzerinden milliyetçiliğe karşı bir hassasiyet besledikleri söylenebilir.

1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Roy, bölgedeki din düşüncesi ve algısı şöyle özetlemektedir (Roy, 2000: 216):

"Bütün yeni devletler İslam'ı kabul eder. Yalnızca Türkmenistan ve Kazakistan anayasaları devletin laik olduğunu (dünyevî) açıkça ifade eder; ama her iki ülke de, tıpkı diğerleri gibi İslam Konferansı Örgütü'ne üyedir. Diğer anayasalar İslam'dan söz etmez. Ama bütün devletler İslam'ın ağırlığını kabul eder ve bir yandan belli bir İslami meşruiyet elde etmek isterken, diğer yandan din adamlarını denetim altına alamaya ve radikal İslam'ı bastırmaya çalışır. Devlet başkanları büyük müslüman törenlerine katılır ve seve seve dinsel ifadeler kullanırlar. Bunun karşılığında müftü devletin tüm önemli olaylarında

hazır bulunur. Akademisyenler Sufiliğin bir hareket ve öğreti olarak saygınlığını teslim etmektedirler. Özbekistan, Buhara'da Bahaeddin Nakşibendi'yi şatafatlı bir şekilde anmakta, Yesevilik ve Nakşibendiliğin Orta Asya kökenli olmalarından yararlanarak fundamentalist ve Vehhabi etkilere karşı bir "ulusal" İslam tanımlamaya çalışmaktadır. Sufiliğe çekinceyle yaklaşan fundamentalizm ve Vehhabilik, otantik İslam'a yabancı ve karşıt olarak nitelendirilmektedir."

Roy'un tespitleri, günümüzde hala geçerlidir. Orta Asya devletleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ülkede var olan çeşitli etnik ve dini kimlikleri de göz önünde bulundurarak bir ulus kimliği oluşturmak ve vatandaşın devlete olan bağlılığını tesis etmek istemektedir. Bu süreçte örneğin İslamiyet, ulus kimliğinin şekillenmesinde ana etkenlerden biri olmuştur. Ancak salt dini argümanlar kullanılmamış, kullanılan dini söylemler ise yenilikçi temelde olmuştur. Radikal söylemler ve örgütler, yönetimlerin inşa etmeye çalıştığı ulus kimliğini yıpratın ve süreci zorlaştıran bir tehdit olarak görülmüştür. Bu noktada ulus kimliğinin ulus-üstü ve ulus-altı kimlikler üzerinden tahrip edilmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır (Dilmaç, 2019: 55).

Orta Asya devletlerinin dini gruplara dair yaklaşımını etkileyen etkenlerden biri SSCB'den kalan mirastır. Zira SSCB döneminde Orta Asya'da pan-Türkçü ve pan-İslamcı bir hareketten endişe edilmekteydi. Bunu üzerine pan-Türkçülüğü ortadan kaldırmak üzere bölgesel yönetimler oluşturulmuş, diller arasındaki farklılık derinleştirilmiş ve Kazak, Kırgız, Özbek, Tacik ve Türkmen yönetimleri üzerinden Orta Asya şekillendirilmiştir. Pan-İslamcı hareketi engelleyebilmek için merkezden müftüler atanmış ve ülkedeki din adamlarının dünyanın diğer bölgelerindeki din adamları ya da temsilcilerle olan bağlantısı kesilmişti. Bu strateji bir noktada başarılı olmuştur. Örneğin Azerbaycan ile İran arasındaki Şii gruplar ya da Orta Asya ile Arap ülkeleri arasındaki dini etkileşim oldukça sınırlı olmuş ve bu durum kopukluk yaratmıştır (Roy, 2000: 90-100). Yaşanan durumun ise taraflar arasındaki farklılıkları da arttırdığı söylenebilir. Günümüzde de Orta Asya devletlerinin Arap ve Güney Asya ülkeleriyle olan ilişkileri artsa da bu coğrafyada dini, sosyal ve kültürel etkileşimin sınırlı olmasını istedikleri söylenebilir. Ancak bağımsızlık sonrası süreçte Orta Doğu kökenli Selefi/Vahhabi radikal dini gruplar Orta Asya'ya yönelmiştir (Biçer, 2014: 6). Zira Tablo 1, 2, 3 ve 4 incelendiğinde Orta Asya'yı tehdit eden terör örgütlerinin önemli bir kısmı Orta Doğu ve Güney Asya merkezlidir ya da bu coğrafyalardan beslenmektedirler.

Bölgesel ve küresel denklemlerin ve dinamiklerin de Orta Asya'nın terörizm, radikalizm ve özellikle ayrılıkçılık düşüncesini etkilediği söylenebilir. Öncelikle BM'nin kararları Orta Asya devletleri için önem taşımaktadır. Daha sonra Orta Asya devletlerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan KGAÖ üyesidir. Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan ŞİÖ'ye dahildir. Bu örgütlerin bölge yönetimlerinin güvenlik algılarına etki ettiği tartışılmaz bir gerçektir. Ancak Orta Asya devletleri ne ikili ne de örgütsel bazda ilişkilerin bir nüfuz inşası ve müdahale aracı için kullanılmaması gerektiğini düşünmektedir.

Orta Asya yönetimleri, bölgedeki mevcut sistemi ve yönetim anlayışını benimseyen, birbirlerinin topraklarında gözü olmayan ve diğer ülkelerdeki etnik uzantılarını araç olarak kullanmak istemeyen isimlerin yönetimde bulunmasını istemektedir (Dilmaç, 2019: 115-120). Zira radikal dini görüşlere sahip bir ismin yönetime geçmesi, Orta Asya'daki laik düzeni tehdit edecek ve bölgenin radikalleşmesine yol açabilecektir. İkinci olarak taraflar arasında çeşitli dönemlerde sınır çatışmaları yaşansa da günümüzde sorunların büyük bir kısmı çözülmüştür. Bu noktada taraflar arasında yaşanacak olan çatışmanın etnik milliyetçiliği kışkırtması ve terör örgütlerinin sızmasını kolaylaştırması muhtemeldir. Son olarak Orta Asya devletleri, SSCB'nin izlediği politikalar nedeniyle çeşitli oranlarda farklı etnik gruplara sahiptir. Bunun en önemli örneği Özbeklerdir. Orta Asya'daki Özbekler, Özbekistan'ın yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da yaşamaktadır. Özbekler günümüze kadar Afganistan dışında sınırlarının ötesindeki Özbeklerle ilgilenmemesi dikkat çekmektedir. Özellikle ÖİH'nin terör saldırıları ve ülke içinde yaşanan çeşitli istikrarsızlıklar, Taşkent'in bölgesel hegemon olma iddiasına zarar vermiştir (Dilmaç,

2019: 132). Bu noktada daha kapalı bir politika izlemeye başlayan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un etnik temelli politikalarından uzak durması bölgesel rekabeti ve istikrarsızlığı engellemiştir. Bu nedenle bölge yönetimlerinin güvenlik algısını yine bölgenin dinamiklerinin şekillendirdiği görülmektedir.

Günümüzde Orta Asya devletleri arasında iş birliğine ve uzlaşmaya dayalı bir ilişki vardır. Bunun nedenleri arasında güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma bulunmaktadır. Ancak olası bir terör saldırısı, ulusal ve bölgesel istikrarsızlığı ve güvensizliği beraberinde getirecektir. Orta Koridor'un ve Kuşak-Yol Projesi'nin önemli bir kısmını kapsayan Orta Asya devletleri (Kaya, 2024), uluslararası yatırımları ülkelerine çekebilmek ve çeşitli projelere aktif bir şekilde katılabilmek için terörizm ve radikalizm konusuna aynı bir hassasiyet göstermektedir.

Orta Asya devletleri, bağımsızlıklarını ilan ettikten kısa bir süre sonra Batı'ya açılma ve liberalleşme adımları atmıştır. Kırgızistan bu noktada bölgenin demokrasi adası olarak kabul edilmektedir. Özbekistan, ilk dönemlerde liberalleşse de iç ve dış tehditler nedeniyle daha kapalı bir politika izlemiştir. Ancak 2016 yılında Şevket Mirziyoyev'in yönetiminde tekrar siyasi ve ekonomik liberalleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Orta Asya'nın en güçlü ve en istikrarlı devletlerinden biri olan Kazakistan'da liberalleşme konusunda kontrollü bir süreç yürütmektedir. Türkmenistan, uzun bir süre kapalı bir politika izlese de 2020'den bu yana dış politikada daha aktiftir. Tacikistan ise Afganistan merkezli tehdit kaynaklarından dolayı liberalleşme adımlarını sınırlı tutmaktadır. Son beş yıldır Orta Asya'da Kazakistan ve Özbekistan noktasında güvenlik-özgürlük dengesi bir nebze de olsa özgürlük lehine değişmekte ve ülkelerdeki siyasi bilinç ile istikrar güçlenmektedir. Kırgızistan'da ise uzun süredir özgürlük lehine olan denge, bir noktada hem terörizm ve radikalizm ile mücadele hem de renkli devrimler gibi ulusal güvenlik temelinde güvenlik lehine değişmektedir. Bu durum Kırgızistan'daki otoriteyi güçlendirirken, tehdit kaynaklarının ve yasaklı grupların hareket alanını kısıtlamaktadır.

Orta Asya'daki liberalleşme adımlarına rağmen iktidarların kolay kolay seçimlerle değişmediği bilinmektedir. Örneğin Kazakistan'ın kurucu lideri Nursultan Nazarbayev, ülkeyi yaklaşık olarak 30 yıl yönetmiştir. Özbekistan'ı Kerimov 25 yıl yönettikten sonra hayatını kaybetmesi üzerine yerine geçen Mirziyoyev, kızı Saida'yı yardımcısı olarak atamıştır. Türkmenistan'da Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimohammedov, yerini oğlu Serdar'a bırakmıştır. Tacikistan'da Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, yerini oğlu Rüstem'e bırakmaya hazırlanmaktadır. Bu noktada Biçer, yönetimlerin iktidarlarını ve tek parti yönetimini korumak, Batı'ya yaranmak, siyasi ve ekonomik başarısızlıklarını örtbas etmek amacıyla "ciddi bir potansiyele sahip olmayan radikal akımların" varlığını gerekçe olarak kullandığını iddia etmektedir. Ancak çalışmasının devamında Biçer, Orta Doğu kökenli dini grupların bölgede ciddi faaliyetleri bulunduğunu da yazmaktadır (2014: 7).

Biçer'in iddiaları çerçevesinde göz ardı edilmemesi gereken ayrıntı Tacikistan İç Savaşı'nda rol oynayan TİRP'in Hanefiliği benimseseler de çeşitli önemli farklılıkların bulunduğu Güney Asya'daki radikal gruplardan ve Orta Doğu'daki Selefilik/Vahhabilik, Cemaat-i İslam ve İhvan-ı Müslimin gibi radikal dini gruplardan etkilendiği ve bu grupların Orta Asya'daki radikal hareketlere ilham kaynağı olduğudur. Ayrıca Orta Asya'ya Hindistan üzerinden giren Selefilik/Vahhabiliği ve radikal hareketleri Suudi Arabistan desteklemektedir. Bu durum radikal grupların propagandasını ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Dahası Selefiler/Vahhabiler, radikaller ve gelenekselciler, Orta Asya'da çeşitli farklı yönetimler altında olan etnik gruplardan, örneğin Kırgızistan'daki Özbeklerden, taraftar toplayarak dinsel sorunların yanı sıra etnik sorunları da körüklemektedir. Bununla birlikte radikal dini söylemler üzerinden empoze edilmeye çalışılan farklı kültürel değerlerin Türk kültürüne zarar verdiği de önemli bir gerçektir (Bodur, 2004: 199-203). Bu durum da farklı aktörlerin doğrudan olmasa da dolaylı olarak Orta Asya'ya müdahalesi olarak görülebilir. Zira Türk kültürü, Türkistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile olan güçlü ilişkilerindeki en önemli bağlardan biridir. Ayrıca Türk devletlerinin hepsinin laik bir sistemi benimsediği görülmektedir. Türk kültürünün erozyona uğraması ve laik düzen yerine daha radikal bir

yönetimin tesis edilmesi, Türk Dünyası arasındaki bağların zarar görmesine ve bölgenin farklı bir dış politika benimsemesine yol açacaktır.

6. Sonuç

Türkistan coğrafyası, Müslümanların yoğunlukta olduğu ve İslam medeniyetine dair çeşitli değerleri barındıran bir bölgedir. Ancak uzun yıllar boyunca Müslüman olmayan yönetimler tarafından işgale uğramış ve çeşitli dönemlerde ateizm ya da Hıristiyanlık propagandalarına maruz kalmıştır. Bu durum toplumlarda önemli tartışmalara neden olmuştur. Ayrıca İslamiyet'in bölgede nasıl yayıldığına dair çeşitli tartışmalar bulunurken, çeşitli bölgelerde hala Şamanizm'in etkisi görülmektedir. Bununla birlikte Orta Asya'nın kuzeyinde yaşayan toplumlar Rusya'ya yakın olmaları, Güney Asya'ya uzak olmaları ve toplumlar arasındaki coğrafi zorlukla daha laik bir özellik kazanmalarına neden olmuştur. Ancak Orta Asya'nın güneyi, yani Fergana gölgesi ve Türkmenistan dışında Güney Asya'ya yakın olan bölgeler daha muhafazakardır.

Bağımsızlık sonrası süreçte Orta Asya'da laikliği benimsemiş ve bununla birlikte dini özgürlüklere imkân tanıyan bir sistem oluşturulmuştur. Dini gruplar açısından bakıldığında bölgede laik ve yenilikçi kesimlerin etkili olduğu görülmektedir. Bunun karşısında radikaller, bölgedeki radikalleşmeyi desteklemeleri, ülkelerdeki sistemleri dini gerekçelerle eleştirmeleri ve terörizme başvurmaları nedeniyle tehdit olarak kabul edilmektedir. Gelenekselciler de şiddet eylemlerine başvurmamasına rağmen, tehdit olarak algılanmaktadır. Zira Hizb ut-Tahrir gibi örgütler, şiddet kullanmasa da çeşitli yöntemlerle laik yönetimleri devirmeyi ve dini bir yapı inşa edilmesini hedeflemektedir. Orta Asya yönetimleri ayrıca radikalleşme ihtimali olan gelenekselcilerin zamanla şiddete başvuracağını ve yabancı aktörler tarafından müdahale aracı olarak kullanılabileceğini düşünmektedir. Ülkelerin etnik yapısı da bu noktada büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle din ve ırk gibi konular sürekli takip altındadır.

Söz konusu çerçevede Orta Asya devletlerinin kendi sistemlerini ve dini yaklaşımlarını eleştiren ve toplumsal ahengi bozacağı düşünülen gruplara karşı olduğu anlaşılmaktadır. Zira noktada devletler, kendilerini eleştiren ve karşı çıkan dini grupların devleti ve yapıyı tanımadığını düşünmektedir. Ayrıca Orta Asya devletleri, çağa uygun bir anlayış benimsemektedir. Bu anlayış noktasında radikal dini değerlerle değil, modern dünyaya uyum sağlayabilecekleri bir din anlayışını savunmaktadır. Bölgedeki radikalleşmeyi engelleyebilmek içinse çeşitli grupların faaliyetlerini yasaklamaktadır. Ancak hem FETÖ örneğinden de görüleceği üzere gizli örgütlenmeler hem de sosyal medyanın etkisi bu süreci zorlaştırmaktadır. Hizb ut-Tahrir'den Tebliğ Cemaati'ne, El-Kaide'den DEAŞ'a kadar çeşitli örgütler, bölgedeki faaliyetlerini sürdürmektedir.

ABD'nin Afganistan'da çekildiği süreçte arkasında bıraktığı silahlar, Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi, çeşitli terör örgütlerinin Afganistan'daki varlıklarını sürdürmesi, Taliban'ın radikal yapısı ve DEAŞ'a bağlı uzantıların bölgedeki faaliyetleri Orta Asya'daki güvenlik konusundaki duyarlılığın artmasına neden olmuştur. Ayrıca Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi, radikal dini gruplar tarafından zafer olarak kabul edilirken, faaliyetlerini sürdürme konusundaki iradelerini güçlendirdiği söylenebilir. Ayrıca bu durum gelenekselcilerin şiddete başvurma ihtimalini arttırmıştır. Zira şiddet olmadan yönetimleri değiştirme stratejisini benimseyen grupların, amaçlarını gerçekleştirmek için şiddete daha kolay meyledecekleri aşikardır.

Orta Asya devletleri, günümüzdeki politikalarını sürdürmeye devam edecektir. Bunda dini yaklaşımlarının, Rusya ve Çin'in, Batı'yla olan bağları güçlendirme isteğinin etkili olduğu söylenebilir. Diğer yandan DEAŞ gibi bir terör örgütünün Orta Doğu'da yarattığı yıkım, Orta Asya'da da endişe kaynağı olmuştur. Bölgedeki çeşitli terör örgütlerinin hücrelerinin faaliyetleri, yurtdışına giden radikal unsurların geri dönüşü ve yakın coğrafyalardaki terör ve radikal grupların varlığı, Orta Asya devletlerinin gelenekselci ve radikal unsurlara karşı dikkatli olacağını ve mücadelesini sürdüreceğini göstermektedir.

Emrah KAYA

Bunlara ek olarak Tacikistan, Orta Asya'nın ekonomik açıdan en yoksul devletidir. Ayrıca iç savaş sürecinde Rus askerleri bölgeye yerleşmiştir. Bu durum Orta Asya ülkelerinin salt olarak radikalizm ve terörizmi değil, ayrıca ekonomik güvenliği de düşündüklerini göstermektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Beyanı

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Abbasova, V. (2023). Kazakhstan Removes Taliban from Banned Organizations List, <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstan-removes-taliban-from-banned-organizations-list-2023-12-30-0/> adresinden 11 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- AKI Press (2021). Sebat schools to continue their work in Kyrgyzstan - Minister, https://akipress.com/news:654045:Sebat_schools_to_continue_their_work_in_Kyrgyzstan_-_Minister/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Aljazeera (2019). Tajikistan Prison Riot Kills Prominent Opposition Members, <https://www.aljazeera.com/news/2019/5/21/tajikistan-prison-riot-kills-prominent-opposition-members> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Amnesty International (2014). Russia: Burning Down Homes After Chechnya Clashes Appears to Be Collective Punishment, <https://www.refworld.org/docid/548eacb84.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Azizian, R. (2006). "Countering Islamic Radicalism in Central Asia." *Connections*, 5(4): 93-106.
- Bellamy, A. J. (2008). *Fighting Terror: Ethical Dilemmas*. New York: Zed Books.
- Benard, C. (2003). *Civil Democratic Islam: Partners, Resources, and Strategies*. California: RAND Corporation.
- Biçer, R. (2014). "Dini Temalı Radikalizm ve Türk Cumhuriyetleri." *Kelam Araştırmaları*, 12(1): 1-12.
- Bifolchi, G. (2022). Tehrik-e Taliban Tajikistan and Terrorist Threat in Tajikistan and Central Asia, <https://www.specialeurasia.com/2022/07/25/tehrick-e-taliban-tajikistan/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Bodur, H. E. (2004). "Orta Asya'da Militan İslamcı Hareketler ve Vahhâbilik." *Dinî Araştırmalar*, 7(20): 195-204.
- Bonnett, A. (1993). *Radicalism, anti-racism and representation*. New York: Routledge.
- Çaşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Cohen, J. R. (2011). Ku Klux Klan: A History of Racism and Violence. Sixth Edition, <https://www.splcenter.org/sites/default/files/Ku-Klux-Klan-A-History-of-Racism.pdf> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Combating Terrorism Center (t.y.). Image Commemorating Jama'at al-Tawhid wal-Jihad Fighters, <https://ctc.westpoint.edu/militant-imagery-project/0015/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Council of Europe (1977). European Convention on the Suppression of Terrorism, <https://rm.coe.int/16800771b2> adresinden 11 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Counter Extremism Project (t.y.a). Gulmurod Khalimov, <https://www.counterextremism.com/extremists/gulmurod-khalimov> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Counter Extremism Project (t.y.b). Muslim Brotherhood in Kuwait, https://www.counterextremism.com/sites/default/files/mb_pdf/MB%20Branch_Kuwait_042519.pdf adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

- Daily Sabah (2023). FETÖ's so-called Turkmenistan director arrested in Istanbul, <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/fetos-so-called-turkmenistan-director-arrested-in-istanbul> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Dilmaç, T. (2019). *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi*. İstanbul: Ötüken.
- Dzhumashova, A. (2022a). Members of Extremist Organization Detained in Suzak District, https://24.kg/english/249568_Members_of_extremist_organization_detained_in_Suzak_district/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Dzhumashova, A. (2022b). Minister of Education and Science Almazbek Beishenaliev detained, https://24.kg/english/246618_Minister_of_Education_and_Science_Almazbek_Beishenaliev_detained____/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- E.gov (2022). The List of Prohibited Foreign Organizations in Kazakhstan, https://egov.kz/cms/en/articles/religion/zaprewennye_organizacii adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Esenbekova, A. T. vd. (2022). "Relevant Questions in Counteraction Terrorism and Extremism in Central Asian Countries." *Journal of Positive School Psychology*, 6(4): 528-538.
- Eshonqulov, Z. (2019). Nurchilik, <https://samuslim.uz/oz/articles/actual/nurchilik> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Financial Monitoring Service (t.y.). Counteraction to Financing of Terrorism and Extremism, <https://www.turkmenfmd.gov.tm/en/node/16> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Hafez, K. (2010). *Radicalism and Political Reform in the Islamic and Western Worlds*. Çev., Alex Skinner. New York: Cambridge University Press.
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Hubac-Occhipinti, O. (2016). "XIX. Yüzyılın Anarşist Teröristleri". *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan IŞİD'e*. (Ed.) Gerard Chaliand ve Arnaud Blin. Çev., Bülent Tanatar. İstanbul: Nora Kitap. 137-159.
- Inbusiness.kz (2022). Что известно об экстремистской организации "Йакын Инкар", <https://inbusiness.kz/ru/last/chto-izvestno-ob-ekstremistskoj-organizacii-jakyn-inkar> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Karakaya, İ. (2019). "Küresel Terörizmin Dönüşümü: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) Örneği." *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1): 149-198.
- Karin, E. (2017). Central Asia: Facing Radical Islam. *Ifri*, No. 98, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rnv98_erlan_karin_central_asia_radical_islam_eng_2017.pdf adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kaya, E. (2011). "İran İslam Cumhuriyeti - Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)", *Orta Asya - Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler: 1991-2010*, (Ed.) Necati İyikan, Hiperlink Yayınlar, İstanbul, 2011. 611-673.
- Kaya, E. (2022a). *Terörizmle Mücadelede Müzakere Yönetimi: ETA-LTTE-PKK-FARC*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, E. (2022b). ABD'nin Afganistan'da Bıraktığı Silahlar ve Terör Örgütlerinin Bölgede Artan Saldırıları, <https://www.ankasam.org/abd-nin-afganistanda-biraktigi-silahlar-ve-terror-orgutlerinin-bolgede-artan-saldirilari/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

- Kaya, E. (2024). "Orta Koridor'un Dünya Politikasında ve Avrasya'da Artan Önemi." *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 15(1): 9-35.
- Kaya, E. ve T. Kodaman, (2021). "Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK Örneği (2016-2020)." *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1): 150-184.
- KazTAG (2012). Общественное объединение «Сенім. Білім. Өмір» в Восточном Казахстане признано экстремистским - генпрокуратура, <https://kaztag.kz/ru/news/obshchestvennoe-obedinenie-senim-bilim-mir-v-vostochnom-kazakhstane-priznano-ekstremistskim-genprokuratura> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kenzior, S. (2006). "Inventing Akromiya: The Role of Uzbek Propagandists in the Andijon Massacre." *Demokratizatsiya*, 14(4): 545-562.
- Kopytin, Y. (2022). Activities of Clandestine Hizb ut-Tahrir Cell Suppressed in Bishkek, https://24.kg/english/241105_Activities_of_clandestine_Hizb_ut-Tahrir_cell_suppressed_in_Bishkek/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kopytin, Y. (2023). 26-year-old Accomplice of International Terrorist Organization Detained in Suzak, https://24.kg/english/255644_26-year-old_accomplice_of_international_terrorist_organization_detained_in_Suzak/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kumkova, K. (2013). Turkmenistan: Was a Turkmen Militant Captured in Syria?, <https://eurasianet.org/turkmenistan-was-a-turkmen-militant-captured-in-syria> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kurum, M. ve E. Avcı, (2018). "Radikalizm ve Aşırıçılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması." *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(28): 37-90.
- League of Nations (1973). Convention for The Prevention and Punishment of Terrorism, https://tile.loc.gov/storage-services/service/gdc/gdcwdl/wd/l/_/11/57/9/wdl_11579/wdl_11579.pdf adresinden 11 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Martin, G. (2017). *Terörizm: Kavram ve Kuramlar*. Çev., İhsan Çapcıoğlu ve Bahadır Metin. Ankara: Adres Yayınları.
- Memmedli, M. (2018). "Tacikistan'da İç Savaş." *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63: 669-683.
- Mepa News (2022). Said Buryatsky Kimdir?, <https://www.mepanews.com/said-buryatsky-kimdir-49687h.htm> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Ministry of Justice (t.y.). Current Status of Aum Shinrikyo, <https://www.moj.go.jp/content/001331216.pdf> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Osmonalieva, B. (2022a). SCNS Detains Foreigners Recruiting Citizens to Syria, https://24.kg/english/228098_SCNS_detains_foreigners_recruiting_citizens_to_Syria/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Osmonalieva, B. (2022b). Almazbek Beishenaliev re-appointed as Minister of Education and Science, https://24.kg/english/223994_Almazbek_Beishenaliev_re-appointed_as_Minister_of_Education_and_Science/ adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Parliament of Australia (t.y.). Appendix F – Statement of Reasons – Lashkar-e-Tayyiba, https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Joint/Completed_Inquiries/pjcis/five_terrorist/report/output/appendixf adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

- Reinares, F. vd. (2008). Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20080500_cscp_report_vries.pdf adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Reuters (2019). Tajikistan Blames Islamic State for Prison Riot, 32 killed, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-prison-riot/tajikistan-blames-islamic-state-for-prison-riot-32-killed-idUSKCN1SQ0AW> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- RFE/RL (2018). At Least 50 Inmates Were Killed In Tajik Prison Riot, Sources Say, <https://www.rferl.org/a/at-least-50-inmates-were-killed-in-tajik-prison-riot-sources-say/29597824.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Roggio, B. ve Tobin, A. (2022). Tajik Terrorist Serves as Taliban Commander in Northern Afghanistan, <https://www.longwarjournal.org/archives/2022/05/tajik-terrorist-serves-as-taliban-commander-in-northern-afghanistan.php> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Rotar, I. (1998). Uprising Quashed in Tajikistan: Further Cataclysms Expected, <https://jamestown.org/program/uprising-quashed-in-tajikistan-further-cataclysms-expected/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Roy, O. (2000). *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmid, A. P. (2016). "Research on Radicalisation: Topics and Themes." *Perspectives on Terrorism*, 10(3). 26-32.
- Snodgrass, E. (2022). Mass Weddings and Cult Accusations: Who are the 'Moonies' and What is the Unification Church?, <https://www.insider.com/who-are-the-moonies-and-what-is-the-unification-church-2022-7> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Sputnik (2015). Чисто кыргызский феномен — Кадыр Маликов о “Жайшуль-Махди”, <https://ru.sputnik.kg/20151023/1019572625.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Sputnik (2016). ABD'nin Eğittiği Eski Tacik Komutan, IŞİD'in Irak Operasyon Sorumlusu Oldu, <https://sputniknews.com.tr/20160905/abd-basina-odu-koydugu-komutan-irak-sorumlusu-1024701475.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Stapley, C. (2009). "Terrorism: Its Goals, Targets, and Strategies." *Terrorism's Unanswered Questions*. (Ed.) Adam B. Lowther ve Beverly Lindsay. Westport: Praeger Security International. 15-31.
- Temirov, R. (2022a). Uzbekistan Ramps up Pursuit of Hizb ut-Tahrir Members, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2022/08/16/feature-02 adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Temirov, R. (2022b). 'Islamic State' Steps up Recruitment Efforts in Central Asia via New Outlets, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2022/06/03/feature-01 adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- The Tahrir Institute for Middle East Policy (2014). Takfir wal-Hijra, <https://timep.org/esw/non-state-actors/takfir-wal-hijra/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- TRT Haber (2022). FETÖ bağlantılı Bakan Beisenaliev'e rüşvetten gözaltı, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/feto-baglantili-bakan-beisenalieve-rusvetten-gozalti-712280.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türk, F. (2017). *Güneşin Ayaklarındaki Ülke Tacikistan*. Ankara: Astana Yayınları.

- Umarov, A. (2019). How Serious is Religious Radicalization in Turkmenistan?, <https://eeradicalization.com/how-serious-is-religious-radicalization-in-turkmenistan/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- UN News (2022). The Bittersweet Taste of Home: Former ISIL Wife Returns to Kazakhstan, <https://news.un.org/en/story/2022/02/1111552> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Security Council (2014). Asbat al-Ansar, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/asbat-al-ansar adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Security Council (2018). Khatiba Imam al-Bukhari (KIB), https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/khatiba-imam-al-bukhari-%28kib%29 adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Security Council (2021). Jund al-Khilafah in Tunisia, <https://www.un.org/securitycouncil/content/jund-al-khilafah-tunisia> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Security Council (2022a). Islamic Jihad Group, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/islamic-jihad-group adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Security Council (2022b). Khatiba al-Tawhid wal-Jihad, <https://www.un.org/securitycouncil/content/khatiba-al-tawhid-wal-jihad-ktj> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- US State Department Rewards for Justice Program (t.y.). Egyptian Islamic Jihad (EIJ), <https://rewardsforjustice.net/rewards/egyptian-islamic-jihad-eij/> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Veber, Y. ve Najibullah, F. (2022). Former Islamic State Fighter From Kazakhstan Warns Others Against Jihadi Recruiters, <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-islamic-state-former-militant-speaks-prison/31961581.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Vesti (2013). Сирийский джихад превращает оппозицию в радикалов, <https://www.vesti.ru/article/1881219> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*. London: Macmillan Press.
- Yenal, S. (2020). "Radikalleşme-Köktencilik Bağlamında Terör ve Terörizm". *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütler*. (Ed.) Hasan Acar ve Serkan Yenal. Ankara: Nobel Yayıncılık. 21-43.
- Айбашов, К. (2022). В Кыргызстане активизируется деятельность террористических группировок?, <https://rus.azattyk.org/a/32008707.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Антитеррористический центр СНГ (t.y.). Республика Таджикистан, <https://www.cisatc.org/1289/133/9133/1268> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Государственная комиссия по делам религии Кыргызской Республики (t.y.). Список организаций деятельность которых запрещена на территории КР, http://religion.gov.kg/ru/religion_organization/blocked adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Радио Азатлык (2017). На юго-востоке Туркменистана задержаны четверо предполагаемых боевиков ИГИЛ, <https://rus.azathabar.com/a/suspected-isis-fighters-captured-in-turkmenistan/28643048.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Тагаев, М. (2022). “Халифатты көздөшөт”. Чөлкөмдү сестенткен экстремизм, <https://www.azattyk.org/a/khalifatty-kozdoshot-borbor-aziyany-sestentken-ekstremisttik-uyumdar/31941530.html> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди (t.у.). организаций, признанных террористическими и запрещённых в Республике Узбекистан, <https://sud.uz/wp-content/uploads/2023/01/1-OP-2020.pdf> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.